

Jana RAČLAVSKÁ
Uniwersytet Ostrawski
jana.raclavska@osu.cz

KOBIETA W PROTESTANTYZMIE – WIZERUNEK BARONOWEJ ELŻBIETY KALISZ

Abstrakt: Artykuł stanowi wycinek badań nad obrazem kobiety-protestantki na Śląsku Cieszyńskim na przełomie XVIII i XIX wieku. Analizie poddano kazanie wspomnieniowe po śmierci baronowej Elżbiety Kalisz. Tekst pochodzi z 1772 r. i zachował się w rękopisie w Muzeum Protestantyzmu w Cieszynie

Słowa kluczowe: kazanie, protestantyzm, Śląsk Cieszyński, Elżbieta Kalisz.

Jana RACLAVSKÁ
University of Ostrava
jana.raclavska@osu.cz

WOMEN IN PROTESTANTISM - THE IMAGE OF BARONESS ELIZABETH KALISZ

Abstract: This article is a linguistic and cultural analysis of the text of a memorial sermon from 1772 dedicated to Elisabeth Kalisz. This person was a baroness, a Protestant, and lived in Drogomysl (Śląsk Cieszyński). The text of the sermon shows that the highest valued qualities of Protestant women were exemplary married life, motherhood and piety. The Cieszyn Protestants paid special attention to the education of women.

Keywords: sermon, Protestantism, Śląsk Cieszyński, Elżbieta Kalisz.

Wprowadzenie

Pozycja kobiety w społeczeństwie, jej rola, obowiązki i przywileje to tematy zgłębiane przez wiele dziedzin nauki. Pomimo tego, że temat „kobiecości” nie jest bynajmniej nowy, ciągle wywołuje zainteresowanie filozofów, antropologów, etnologów, językoznawców. Warto w tym miejscu wspomnieć obszerne etnologiczno-historyczno-kulturowe studium Stanisława Kostki Neumanna: *Historia kobiety*, które po raz pierwszy ukazało się w roku 1937 (Neumann: 2000). Autor przyznaje, że chodzi o dzieło przeznaczone dla szerokiej rzeszy odbiorców, jednak pieczołowitość opracowania i dbałość o naukową poprawność czyni z niego ważną pozycję dla badaczy. Może ono stanowić punkt wyjścia do dalszych penetracji naukowych, włącznie ze śledzeniem ról społecznych typowych dla kobiet i mężczyzn. Przez rolę społeczną rozumiemy „zbiór przepisów i oczekiwań stawianych jednostce w związku z zajmowaną przez nią pozycją.” (Kotlarska-Michalska 2004: 93). Z powyższego wynika, że kobiety i mężczyźni będą pełnili w rodzinie i społeczeństwie odmienne role, które przypisane są im albo ze względu na płeć (Dobosz, Gierczyk 2014: 14), albo są dane zwyczajowo. O ile rola

biologiczna uwarunkowana jest dymorfizmem anatomicznym jednostki, o tyle rola zwyczajowa wynika z oczekiwań określonej społeczności wobec osobnika danej płci. Z czasem tradycyjne postrzeganie ról kobiet i mężczyzn przekształciło je w stereotypy (Dobosz, Gierczyk 2014: 15) funkcjonujące do dnia dzisiejszego, jak np. kobieca troska o rodzinę, dom itp. O tym, że stereotypy dotyczące podrzędnej roli kobiety są obecne w polszczyźnie również dzięki połączeniom wyrazowym utrwalonym w języku od dawna, traktuje tekst Ewy Jędrzejko: *Kobieta w przysłowiach, aforyzmach i anegdotach polskich. Konotacje i stereotypy* (Jędrzejko 1994: 159-172).

Niniejszy artykuł stanowi przyczynek do badań roli kobiety pochodzącej ze środowiska protestantów cieszyńskich z uwzględnieniem uwarunkowań historyczno-religijnych danego regionu. Pomimo tego, że do analizy przeznaczono jeden tekst kazania wspomnieniowego, to na jego podstawie można było wyciągnąć ogólniejsze wnioski dotyczące roli kobiet-protestantek w rodzinie i społeczeństwie cieszyńskim.

Kobiety w Biblii

W tradycji judeo-chrześcijańskiej kobieta była traktowana jako własność – ojca lub męża. Prawdą jest, że nie była jednak zupełnie pozostawiona swemu losowi. W Talmudzie zawarty był nakaz otaczania małżonki troską i obowiązek jej finansowego zabezpieczenia (Dobosz, Gierczyk 2014: 18). W Biblii natomiast znajdujemy potwierdzenie równości płci: „Stworzył więc Bóg człowieka na swój obraz, na obraz Boży go stworzył: stworzył mężczyznę i niewiastę” (Biblia Tysiąclecia: Rdz. 1. 27-28). Faktycznego stosunku do kobiet trudno jednak doszukiwać się w dawnych tekstach biblijnych, ponieważ tworzone były przez mężczyzn i zawierały typowo męski punkt widzenia, jak twierdzi Grażyna Habrajska: „Z tak ogomnych fragmentów tekstu wyłania się obraz kobiety widzianej wyłącznie oczyma mężczyzny, głęboko osadzony w kulturze okresu(-ów), kiedy powstawał, noszący piętno przemian kulturowych, jakie dokonały się na przestrzeni wieków“ (Habrajska 1994: 46).

Najwyższy ideał kobiecości reprezentuje w nauce chrześcijańskiej Maryja. Skupia ona w sobie wszystkie kobiece przymioty. Pomimo tego, że jest dziewczcą, przeżywa radości i smutki matki, jest też przyjaciółką i doradczynią apostołów (Vodáková 2003: 56). Oprócz niej pojawiają się w dziełach kanonicznych święte, które nie tylko dorównywały swymi szczególnymi zdolnościami, intelektem i odwagą mężczyznom, ale niejednokrotnie ich przewyższały. W kościołach reformowanych stosunek do kobiet jest odmienny. Maryja, matka Jezusa, jest niewyraźną osobą. Podkreślane jest jej podporządkowanie własnemu dziecku i to w pełni wpisuje się w pojmowanie

roli protestanckiej matki. „Jej posłannictwo bycia matką nie jest w stosunku do jakiegokolwiek męskiego zadania pełnowartościowym odpowiednikiem, ale oczywistością służebną“ – twierdzi Tomáš Mencil (Mencil 2003: 75). Pomimo tego należy podkreślić, że protestantyzm zmienił postawę społeczną wobec kobiet: nadał wartość instytucji małżeństwa, zaakcentował wspólną odpowiedzialność kobiety i mężczyzny za wychowanie dzieci i zapewnienie im warunków materialnych oraz do pewnego stopnia przyzwolił na edukację kobiet. Kobiety w reformacji nie miały jednak prawa do wyboru życia zakonnego, a przecież to w klasztorach odrzucanych przez protestantów można było uzyskać wszechstronne wykształcenie, z czego kobiety z ambicjami intelektualnymi, a nie pragnące wyjść za mąż, bardzo często korzystały. W dodatku odrzucanie przez kościoły reformowane kobiecych wzorów, którymi bezsprzecznie były święte, prowadziło do ukształtowania się jednolitego poglądu na rolę kobiety głównie jako matki i żony. Teoretycy zajmujący się ruchami reformacyjnymi w związku z unieważnieniem celibatu podkreślają również rolę kobiety jako małżonki duszpasterza. Pragną w niej widzieć wzór moralny dla społeczności wierzących, czyli osobę broniącą cnotliwego życia i wszechstronną pomocniczkę małżonka-księdza. Kobieta protestancka nie była już „naczyniem grzechu“, ale także nie zyskała równorzędnej pozycji w społeczeństwie. Ciągłe wymagano, by była pracowita, pilna, pokorna, wstrzemięźliwa, życzliwa i posłuszna wobec męża, z którym łączyła ją więź małżeńska.

Ruch protestancki w Księstwie Cieszyńskim

Ruch reformacyjny na tym terenie rozwinął się na przełomie lat trzydziestych i czterdziestych XVI wieku. Od samego początku był niebywale prężny i obejmował szerokie rzesze mieszkańców bez względu na ich pozycję społeczną. Miał jednak jeszcze inne, bardzo ważne znaczenie. Chodziło o postulat głoszenia słowa Bożego w języku zrozumiałym dla szerokich mas, tak jak domagał się tego Marcin Luter. Sposób wygłaszania kazań, propagowany przez Lutera, stał się wzorcem dla dalszych pokoleń duszpasterzy protestanckich (Kaczmarzyk 2003: 36). Z Przedmowy do Kazań Samuela Dambrowskiego widzimy, jak ważne było dotrzeć ze słowem Bożym do umysłów prostego człowieka: „Z strony bowiem wiary szczerą nam prawdę Ewangelii podawają, a z strony methodu czyli sposobu nauczania, prostości miłej zażywając tak prostakom, jako uczonym zasmakowały” (cyt. za: Kaczmarzyk 2003: 37). Kazania w języku ojczystym wiernych uzupełniały drukowane teksty religijne. Już pierwszy protestancki pastor cieszyński Jan Muthman pisał swoją książkę dla Cieszynian po polsku. Była to pozycja zatytułowana: *Wierność Bogu y cesarzowi czasu powietrza morowego należąca...*, wydana w Brzegu w roku

1716. Autor reagował w swym dziele na tragiczną w skutkach zarazę dżumy, która niejednokrotnie nawiedzała Księstwo Cieszyńskie. Dalszym niezwykle płodnym pisarzem, następcą Muthmana, był Samuel Ludwik Zasadius. Popularne były zwłaszcza jego tłumaczenia tekstów religijnych z niemieckiego na polski. Do dziś znajdujemy w ewangelickich domach tłumaczenie książki *Rajski ogródeczek* (1736), autorstwa protestanckiego mistyka Jana Arndta (Raclavská, Kolber, Szymeczek 2022: 63). Dzięki Zasadiusowi i Muthmanowi Cieszyn stał się głównym centrum osiemnastowiecznego piśmiennictwa polskiego na Śląsku Cieszyńskim. Działalność obu wymienionych pisarzy zapoczątkowuje okres odrodzenia narodowego w tej części Śląska (Zaremba 1971: 127).

Wydawanie książek w języku polskim, zrozumiałym dla miejscowej ludności, było bardzo ważnym przedsięwzięciem. Do znacznie większej liczby słuchaczy docierało jednak słowo mówione. Ze zachowanych do dziś zbiorów kazań pastorów cieszyńskich wynika, że homilie wygłaszane w języku polskim były obowiązkiem. Wielu kaznodziejów nie pochodziło z Cieszyńskiego, ale opanowało język tutejszego ludu do tego stopnia, by móc wygłaszać mowy. W Muzeum Protestantyzmu – Bibliotece i Archiwum im. Bogumiła Rudolfa Tschammera w Cieszynie znajdują się bogate zbiory rękopisów kazań. Najstarsze z nich pochodzą z połowy XVIII wieku. Wśród tekstów ulokowanych w Muzeum mamy kazania Jana Traugotta Bartelmusa, Jana Winklera, Wilhelma Raschkego, Jerzego Bogusława Heczki, Jerzego Filipka, Karola Michejdy i in. Treść kazań najczęściej odnosi się do wydarzeń roku kościelnego, ale w zbiorach znajdują się też rękopisy mów pogrzebowych, rocznicowych, wspomnieniowych, instalacyjnych.

Autor kazania – Jan Traugott Bartelmus

Jednym z takich tekstów odkrytych w Bibliotece Tschammera jest kazanie wspomnieniowe Jana Traugotta Bartelmusa wygłoszone w miesiąc po śmierci Elżbiety Kalisz de domo Petröczy (Bartelmus: 1770–80, sygn. 20020). Autor kazania był osobą pełniącą ważną rolę w życiu luteran na Śląsku Cieszyńskim, stąd warto poświęcić jej chwilę uwagi. Dla badaczy języka i kultury obszerny zbiór jego kazań jest cennym źródłem wiedzy o polszczyźnie tamtego okresu, stosunkach społecznych i wyznaniowych. Jan Traugott Bartelmus urodził się w Bielsku w roku 1735 w rodzinie niemieckich (być może szwedzkich) kolonistów. Uczył się w szkole ewangelickiej w Bielsku, później w Gimnazjum Ewangelickim w Cieszynie, następnie wybrał się na studia teologiczne do Wittenbergi i Lipska. Wrócił do Cieszyna, by podjąć pracę duszpasterską. Cesarzowa Maria Teresa zatwierdziła Jana Traugotta Bartelmusa na stanowisko

pastora, a jego ordynacja odbyła się 31 sierpnia 1760 r. pod przewodnictwem katolickiego prezesa konsystorza cieszyńskiego. Działalność duszpasterska w Kościele Jezusowym nie była jedynym polem działalności Bartelmusa. W roku 1778 został powołany na urząd inspektora szkolnego, w roku 1784 natomiast mianowano go pierwszym superintendentem zborów ewangelickich Moraw, Śląska i Galicji. Do obowiązków superintendenta należał nadzór nad domami modlitwy i szkołami, nad nauką publiczną, nad kaznodziejami i nauczycielami oraz nad majątkiem kościelnym i wydatkami zborowymi. Urząd ten sprawował aż do swej śmierci 17 września 1809 roku (Michejda 1992: 138-139).

Bartelmus był utalentowanym mówcą. Swoje kazania wygłaszał w języku polskim i niemieckim, starannie się do nich przygotowując. Do dziś zachowały się jego rękopisy, wśród których znajduje się również mowa „pamięteczna“ poświęcona zmarłej baronowej Elżbiecie Kalisz. Ze względu na wyznanie Kaliszowie i Bartelmus musieli się znać, stąd nie dziwi przytaczanie w mowie szczegółów z życia baronowej (Raclavská 2021b: 90–91).

Elżbieta Kalisz – protestantka cieszyńska

Rodzina Kaliszów przybyła na tereny Śląska Cieszyńskiego w pierwszej połowie XVIII wieku. Baron Chrystian Kalisz z Kalisza i z Kis Birocza nabył miejscowość Drogomyśl oraz okoliczne włości w roku 1737 od córki Jerzego Fryderyka Bludowskiego, Agnieszki. Kaliszowie, zwolennicy protestantyzmu, pochodzili z Górnych Węgier, gdzie wspierali ruch innowierczy. Być może mieli wcześniej również kontakty z luteranami cieszyńskimi. Tytułowa bohaterka Elżbieta Petröczy z Petröcz i Kászavár, późniejsza baronowa Kalisz, była jedyną córką barona Stefana Petröczego i Elżbiety Revay. We wczesnym dzieciństwie wychowywana była przez matkę, ponieważ jej ojciec, uczestnik powstania antyhabsburskiego, musiał przebywać na emigracji. W wieku 16 lat wyszła za mąż za barona Chrystiana Kalisza, który był jej przyrodnim bratem. Ojciec Chrystiana, Filip Henryk, po śmierci matki Zuzanny Elżbiety Teuffel ożenił się po raz drugi z matką Elżbiety – Elżbietą Revay, wdową po Stefanie Petröczym (Borowski 2018: 405–406). Baronostwo Kaliszowie mieli siedmioro dzieci, trzy córki i czterech synów (niektóre źródła podają, że było ich dziesięcioro, nawet osiemnastoro). Z tekstu kazania wynika, że w czasie śmierci matki było ich sześcioro: *Miało młode 6 dzieciątków Matkę wierną o wychowanie ich iak nayspilniey pieczę*. Być może niektóre z nich zmarły zaraz po urodzeniu, stąd nie wspomina się o nich w kazaniu. Elżbieta nie tylko wychowywała liczne potomstwo, ale zarządzała rodzinnym majątkiem na Górnych Węgrzech oraz w Księstwie Cieszyńskim. Nie mogła liczyć na pomoc męża, który w tym czasie robił karierę wojskową i poświęcał czas miejscowemu zborowi luterzańskiemu. Po

nagłej śmierci Chrystiana w roku 1750 sama pokonywała kolejne przeciwności losu. Uratowała swoje dzieci z pożaru, który ogarnął jej dwór w Drogomyślu w roku 1753. W tym samym roku rozpoczęła budowę nowej siedziby otoczonej parkiem, której część przetrwała do dziś. Przynajmniej dwukrotnie musiała zmierzyć się z buntami swoich poddanych w Drogomyślu.¹ Zmarła 26 grudnia 1771 roku wieku 66 lat na zapalenie płuc. W miesiąc po jej śmierci ówczesny kaznodzieja cieszyński, wspomniany wyżej Jan Traugott Bartelmus, wygłosił mowę wspomnieniową, która w rękopisie zachowała się do dnia dzisiejszego. Być może tekst kazania powstał przy okazji złożenia zwłok baronowej w kościele w Górkach Wielkich. Informacji tej jednak nie potrafimy w kazaniu odnaleźć. Tekst rękopisu otwiera następujący nagłówek²:

*Kazanie pamiąteczne Nieboszce Wysoce
Swobodnie urodzoney Pani, Elżbiecie
owdowiałey Baronce Kalizynsce,
rodzoney Baronce Petröcie
ktora w Drogomyślu dnia 26 Decembra 1771: w Panu skonała
Trzymane dnia 19 Janr 1772:
W Kościele Augspurskiego wyznania
przed Cieszynem
od T. B.
Kaznodzieie przy tymże kościele³*

Właściwa mowa rozpoczynała się od następujących słów, mających formę wstępu do dalszych rozważań o zmarłej: *Upodobalo się Bogu, samowładnemu Panu żywota i Śmierci powołać przez śmierć zbawienną z tego świata, Nieboszczkę wysoce swobodnie urodzoną Damę, Panią Elżbietę owdowiałą Baronkę Kalizenską, rodzoną Baronkę Petrockę, Panią dziedziczną Zamku i Panstwa Liethawskiego we Węgrach i innych Panstw, iako Panią statkow Taberskich i Drogomyślskich.*

Językowy obraz cieszyńskiej protestantki

Obraz baronowej – protestantki – kreowany jest z wykorzystaniem określeń pozytywnie wartościujących tak, jak jest w zwyczaju mów pogrzebowych. Kaznodzieja wyraża się o zmarłej następująco: wysoce

1 <https://beskidzka24.pl/barokowa-trumna-baronowej/>

2 Cytacje z kazania podajemy w oryginalnym zapisie źródłowym.

3 Wszystkie cytacje pochodzą z dokumentu: Bartelmus J., T., *Kazania pogrzebowe I, 1770–80*, sygn. 20020, Muzeum Protestantyzmu – Biblioteka i Archiwum B. R. Tschammera.

swobodnie urodzona dama; pani; z serca kochana matka; matka łaskawa; dama przykładna Boga się szczerze bojąca. Już sam zestaw powyższych określeń podpowiada, że Elżbieta Kalisz prowadziła pobożne życie i przykładnie troszczyła się o rodzinę. Miała jednak jeszcze inne obowiązki. Będąc panią na włościach, oprócz zadań związanych z rolą małżonki i matki, powinna była także troszczyć się o poddanych, pomagać ubogim, i to zarówno przez wsparcie duchowe, jak i materialne. W tekście kazania czytamy:

Mieli poddani pod rządem iey będący (...) iako Matkę łaskawą. Następnie kaznodzieja zwraca się do poddanych: *Łaskawie się z wami obchodziła, ubogich retowała, o stare i chore zawiadowała, lekami zaopatrywała i w duchowej potrzebie zawsze do służebenia sercem gotową była.* Dowiadujemy się również, że do atrybutów baronowej należały: uczciwość, wierność, pobożność, znoszenie w pokorze wszelkich trosk, miłość matczyzna, cierpliwość, przykładne życie (Raclavská 2021b: 94).

W tekście kazania ujęte zostały również przeciwności losu, z którymi musiała się zmarła zmierzyć. *Nie minęły ją przykrości, ktorými przeplatany iest żywot ludzki nie tylko prostych, ale i zacnych na ziemi. Niepokoje nie przyjaćielskie, ztrata majątności przez ogień, ztrata małżonka miłego, ztrata dźiatek kochanych, nie tylko małych ale też dorosłych spotykały ją.*

Dalszymi cechami baronowej były pokora i cierpliwość, które towarzyszyły jej w trudnych chwilach życia (Raclavská 2021a: 164–170). *Nieszczęście, nieszczęściu rękę podawało, ledwie iedna rana uleczona była, druga się przyczyniła (...). Attoli w tym wszystkim po chrześciańsku sobie postępowała. Nie narzekowała niecierpliwie, nie szemrała przeciwko Panu ale dopuszczenie iego cierpliwie znoszała.*

W kazaniu wspomnieniowym za Elżbietą Kalisz mówca wyróżnia dalsze jej cnoty i zalety, zwłaszcza te dotyczące życia duchowego. Mówi o niej jako o kobiecie: *Boga się szczerze boiącey; Panu we wierze naszej i w czystym sumieniu służyła a sumienie Panu i Zbawicielowi swemu oddała; Zostawała iaką była przykładną, Boga się boiącą, dobroczynną Damą.*

Wielokrotnie zwraca uwagę na uporządkowane i przykładne życie rodzinne: *...wierna zawsze życie swoje posłusznym przykładnim zdołała obcowaniem; Nieboszczyk Pan Malzonek iey z niey miał towarzyszkę poki żył (...) szczerą i wierną. (...) Matka aż do śmierci dzieci swoje miłująca opuściła ie.*

W przypadku zmarłej baronowej Elżbiety Kalisch ważna jest, podkreślana przez kaznodzieję, informacja dotycząca jej wykształcenia: *Będąc od Panow Rodźicow w boiaźni Panskiey wychowana i naprzod w naukach wiary chrześciańskiej, potym także w Naukach na Damę szlachetną przynależących*

wierna zawsze życie swoje posłusznym przykładnim zdobyła obcowaniem.

Jak przystało na duchownego, nie omieszkał Bartelmus opisać ostatnich chwil z życia zmarłej i jej pojednania z Bogiem: *I w ostatniej niemocy na śmiertelney pościeli stałość wiary, ufność i nadzieie w Bogu zachowała. Czuiąc już na ciele swoim, skoro na pierś ciężko zachorowała bliskie rozwiązanie, do Boga i Zbawiciela gorliwie wzdychała a przyiąwszy wieczerzę pańską ku pośileniu wiary iemu 26. xbra na dzień ś. Szczepana Ducha oddała.*

Odnajdujemy w tekście kazania również odniesienia do wspomnianych niepokojów poddanych i nawoływania do zgody z dworem: *Lutuiście ią a lutuiście i tego w czymieście iey kiedykolwiek ciężkości i frasunek zadawali. Bądźcie szczerymi, posłusznymi, wiernymi Państwu Młodemu, maćie Państwo dobre, ale i wam dobrymi być trzeba.*

Dzięki analizie kazania dotarliśmy do elementów językowych, które pozwalają nakreślić szkic obrazu kobiety-protestantki cieszyńskiej połowy XVIII wieku. Tekst kazania zawiera wyłącznie pozytywnie nacechowane elementy leksykalne, co jest zrozumiałe ze względu na gatunek tekstu. Niezależnie od intencji mówcy dowiadujemy się, jakimi cechami odznaczała się lub powinna się odznaczać ówczesna kobieta. Oczekiwano od niej, że będzie dobra, łaskawa, bogobojna, pokorna. Naczelnymi rolami, które pełniła, było macierzyństwo, troska o rodzinę i męża.

Tekst kazania wspomnieniowego przynosi wiele interesujących faktów dotyczących nie tylko obrazu kobiety, lecz również odnoszących się do życia społecznego, religijnego i rodzinnego społeczności protestanckiej. Pomimo tego, że ruchy reformacyjne wyznaczały kobiecie głównie rolę żony, matki i osoby głęboko wierzącej, to przykład Elżbiety Kalisz wskazuje oprócz powyższych również na jej umiejętności zarządzania wielkimi majątkami ziemskimi, stanowczego rozwiązywania sporów i radzenia sobie z buntami poddanych czy zaradności w kwestiach finansowych (Raclavská 2021b: 94–95).

Po śmierci baronowej Kalisz jej zwłoki zostały złożone w kościele w Górkach Wielkich, później w roku 1773 przeniesione zostały do krypty w kościele św. Marcina w Ochabach. Dopiero w roku 1800 spoczęła w ewangelickim kościele w Drogomyślu. Obok niej pochowano w roku 1808 jej syna Fryderyka Kalisza, który przyczynił się do tego, by matkę Elżbietę złożono w nowo wybudowanym i poświęconym kościele ewangelickim w Ochabach.

Podsumowanie

Na podstawie przeprowadzonej analizy mowy wspomnieniowej stwierdzamy, że w poglądach protestantów cieszyńskich w XVIII wieku najwyższą pozycję zajmowała kobieta jako matka i małżonka. Fakt ten zgadza

się z ogólną oceną instytucji małżeństwa, którą obserwujemy w religiach protestanckich. W rodzinie tej ważna jest wspólna odpowiedzialność rodziców za wychowanie dzieci i zapewnienie im odpowiednich warunków materialnych (Mencel 2003: 75). Kobieta-matka-małżonka powinna być: pracowita, pilna, wierna, cierpliwa. Jeśli chodzi o życie religijne, to podkreślana była wiara w Boga i wychowanie dzieci w wierze. W kazaniu księdza Bartelmusa zabrzmiała pozytywna ocena pracy charytatywnej zmarłej. Jeśli weźmiemy pod uwagę wyłącznie region Śląska Cieszyńskiego, należy podkreślić wysoką rangę kobiet posiadających wykształcenie, które było w tym czasie jeszcze domeną mężczyzn. Stwierdzenie takiego stanu rzeczy zgodne jest z refleksją Artura Rejtera nad obrazem płci w polskiej kulturze. Twierdzi on, że obraz ten jest stabilny i stereotypowy, ale równocześnie otwarty na nowe jakości (Rejter 2013: 48). Nową jakością jest wykształcenie kobiety, które staje się odąd nieodłącznym elementem obrazu kobiety jako żony-matki. Fakt ten świadczy, moim zdaniem, o najważniejszym osiągnięciu kobiet żyjących na Śląsku Cieszyńskim. Powyższa analiza przeprowadzona na jednym integralnym tekście obejmuje zaledwie kilka elementów językowego obrazu świata kobiety-protestantki. Dalsza eksploracja podobnych tekstów poszerzy zapewne naszą wiedzę, ale nie wpłynie zasadniczo na zmianę postrzegania kobiety XVIII wieku.

Literatura przedmiotu

- Borowski, J. P. 2018. Trumna baronowej Elżbiety Petröczy, [w:] R. Jež, D. Pindur aj. *Dům, palác a zámek v hmotné kultuře Slezska*. Český Těšín, s. 405–406.
- Dobosz, D., Gierczyk, M. 2014. Dobra żona męża korona – o rolach pełnionych przez europejskie kobiety od czasów starożytnych po współczesność, [w:] D. Dobosz, K. Joniec (eds.) *Współczesna kobieta – szkice do portretu na tle przemian społeczno-kulturowych*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 13–27.
- Habrajska G., 1994, Obraz kobiety w Biblii, [w:] J. Anusiewicz, K. Handke (eds.) *Język a Kultura*. t. 9: *Płeć w języku i kulturze*, Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, s. 45–73.
- Jędrzejko, E., 1994, Kobieta w przysłowiach, aforyzmach i anegdotach polskich. Konotacje i stereotypy, [w:] J. Anusiewicz, K. Handke (eds.) *Język a Kultura*. t. 9: *Płeć w języku i kulturze*, Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, s. 159-172.
- Kaczmarzyk, I. 2003. *Adam Gdacjusz. Z dziejów kaznodziejstwa śląskiego*. Katowice: Biblioteka Śląska.

- Kotlarska-Michalska, A., 2004. Przemiany rodzinnych ról kobiecych w okresie transformacji ustrojowej, [w:] Z. Tyszka (ed.) *Współczesne rodziny polskie – ich stan i kierunek przemian*. Poznań: Wydawnictwo Uniwersytetu Adama Mickiewicza, s. 93-103.
- Mencel, T. 2003. Žena protestantská, [w:] A. Vodáková, O. Vodáková (eds.) *Rod ženský. Kdo jme, odkud jsme přišly, kam jdeme?* Praha: Sociologické nakladatelství, s. 69–76.
- Michejda, K. 1992. Dzieje Kościoła ewangelickiego w Księstwie Cieszyńskim (od Reformacji do roku 1909), [w:] *Z historii kościoła ewangelickiego na Śląsku Cieszyńskim*. Katowice: Dom Wydawniczy i Księgarski „Didache”, s. 13-172.
- Neumann, S. K. 2000. *Dějiny ženy*. Praha: Knížní klub.
- Raclavská, J. 2021a. „Obraz ženy v protestantských kázáních XVIII. století na Těšinsku“, 332 *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica* 16 (2021), s. 164–170.
- Raclavská, J. 2021b. O baronowej Elżbiecie Kalisz, ostatniej z rodu Petröczy, [w:] *Kalendarz Śląski 2022*. Český Těšín: Hlavní výbor Polského kulturně osvětového svazu v České republice, 102–107.
- Raclavská, J., Kolber, U., Szymeczek, J. 2022. *Kazania cieszyńskie. O ich języku w kościele luteranśkim*. Czeski Cieszyn: Kongres Polaków w Republice Czeskiej.
- Rejter, A. 2013. *Pleć – język – kultura*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Vodáková O., 2003. Fenomén katolických světic a mravní ideál ženy, [w:] A. Vodáková, O. Vodáková (eds.) *Rod ženský. Kdo jme, odkud jsme přišly, kam jdeme?* Praha: Sociologické nakladatelství, s. 54–68.
- Zaremba, J. 1971. *Polska literatura na Śląsku. Część I*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Źródła archiwalne

- Bartelmus J., T., *Kazania pogrzebowe I – II, 1770 – 80; 1786 – 99*, sygn. 20020, Muzeum Protestantyzmu – Biblioteka i Archiwum B. R. Tschammera.

Źródła internetowe

- <https://beskidzka24.pl/barokowa-trumna-baronowej/>
<http://biblia.deon.pl>